

พื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับต่างประเทศ

การค้นพบทางภูมิศาสตร์ส่วนใหญ่ในโลกใหม่ และในบริเวณอื่นในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 15 อันเนื่องมาจากความพยายามที่จะขยายตัวทางด้านการค้าขายมายังตะวันออกไกล ประกอบกับสภาพทางภูมิศาสตร์ของประเทศไทยซึ่งตั้งอยู่บนคาบสมุทรอินโดจีนทางตะวันออกเฉียงใต้ของทวีปเอเชียที่คร่อมฝั่งทะเล และอยู่ระหว่างเส้นทางเดินเรือจากแหลมกู๊ดโฮปมายังประเทศจีน ทั้งสองประการนี้มีส่วนสนับสนุนให้ประเทศไทยต้องเข้าไปมีความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

1.1 แรกเริ่มการติดต่อกับมหาอำนาจชาติยุโรป

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศได้เริ่มขึ้นมาก่อนแล้วตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย หากเป็นการติดต่อกับประเทศในเอเชียด้วยกัน คือ จีน และประเทศใกล้เคียง ปี พ.ศ. 1825 จีนส่งทูตมาทำหน้าที่สื่อสัญญาทางไมตรีกับไทยในสมัยของพระเจ้ารามคำแหงมหาราช ส่วนชาวตะวันตกเริ่มเข้ามายังประเทศไทยเป็นครั้งแรกภายหลังกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้วถึงประมาณ 150 ปี โปรตุเกสเป็นชาวยุโรปชาติแรกที่เริ่มความสัมพันธ์กับประเทศไทย ติดตามด้วยชาวฮอลันดา สเปน อังกฤษ เดนมาร์ก ฝรั่งเศส รวมทั้งญี่ปุ่นซึ่งเป็นประเทศในเอเชียด้วยกัน

ในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 กรุงศรีอยุธยาเริ่มความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก โดยโปรตุเกสได้ส่งทูตนำเครื่องบรรณาการเข้ามาถวายพระมหากษัตริย์ไทยเพื่อขอทำสัมพันธไมตรีด้วยหลายครั้ง¹ จนกระทั่ง พ.ศ. 2059 ไทยกับโปรตุเกสก็ได้ทำทาง

¹ปี 2052 โปรตุเกสยึดโกมะละกาซึ่งเคยเป็นของไทยมาก่อนตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัย เมื่อทราบคั้งนั้นโปรตุเกสจึงส่งทูตเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีเพื่อป้องกันเรื่องยุ่งยากที่อาจจะเกิดขึ้นต่อไทย

พระราชไมตรีต่อกัน²

สำหรับเหตุผลของไทยที่ยินยอมทำสัญญากับฝรั่ง เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์นั้น เนื่องจากไทยได้มีโอกาสพิจารณานโยบายของโปรตุเกสในตะวันออกอย่างถี่ถ้วน และเห็นว่าโปรตุเกสมีความประสงค์จะมาทำการค้าขายมากกว่ายึดดินแดนเป็นเมืองขึ้น และประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศสภิกขุมยอมต้องการทำการค้าขายกับต่างประเทศ และขณะนั้นประเทศไทยก็มีความสงบสุขพอที่จะอุทิศพลังให้แก่กิจการภายในและการค้าขาย จึงยินดีต้อนรับชาวยุโรปอย่างเต็มที่³ สำหรับมิชชันนารีชาวโปรตุเกสเข้ามาในพระราชอาณาเขตเป็นครั้งแรกปี พ.ศ. 2098⁴

ฮอลันดาเป็นชาติต่อมาที่ส่งทูตเข้ามาเฝ้าสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อ พ.ศ. 2147 หลังจากนั้นไม่นาน ฮอลันดาก็สามารถจัดตั้งสถานีการค้าขึ้นที่กรุงศรีอยุธยาได้ใน พ.ศ. 2151 สัมพันธภาพระหว่างสองประเทศดำเนินไปด้วยดีถึงขนาดในปีเดียวกันนั้นเองไทยได้ส่งทูตไปยังราชสำนักฮอลันดาเพื่อเฝ้าพระเจ้ามอริสแห่งราชวงศ์ออเรนจ์ นับเป็นคนไทยพวกแรกที่เดินทางมาถึงยุโรป ระยะเวลาหลังสัมพันธไมตรีระหว่างสองประเทศเลวลงตามลำดับ จนกระทั่งเกือบจะกลายเป็นสงครามขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แต่เรื่องสงบลงได้เพราะไทยยินยอมทำสัญญา พ.ศ. 2207⁵

²ความสัญญานับนั้นโปรตุเกสรับจะจัดหาปืนและกระสุนดินดำให้ไทย และยอมให้ไทยไปตั้งหลักแหล่งที่เมืองมะละกาได้ ส่วนไทยจะอำนวยความสะดวกในการค้าและให้สิทธิพิเศษต่าง ๆ แก่ชาวโปรตุเกสในประเทศไทย นอกจากนี้ยังยอมให้ชาวโปรตุเกสเข้ามาตั้งหลัก-
แหล่งที่ประเทศไทย และให้ปฏิบัติตามศาสนาได้โดยเสรี

³E.W. Hutchinson, Adventures in Siam in 17th Century (London: The Royal Asiatic Society, 1940), p. 22.

⁴Rong Syamananda, A History of Thailand (2d ed. Bangkok: Thai Wattana Panich, 1973), p. 64.

⁵ฐานะของพ่อค้าชาวฮอลันดาที่ความมั่นคงขึ้นเป็นลำดับ นับแต่ได้รับสิทธิพิเศษตามสัญญาที่ทำกับไทยสมัยพระเจ้าทรงธรรม เมื่อปี 2160 ประกอบกับพวกนี้มีนิสัยชอบเอาเปรียบ

สเปนก็เป็นอีกประเทศหนึ่งที่ส่งทูตเข้ามาทำสัญญาสัมพันธไมตรีและการพาณิชย์กับไทย เป็นครั้งแรกประมาณปี พ.ศ. 2141⁶ ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช แต่ความสัมพันธ์กับสเปนดำเนินไปอย่างหยด ๆ ยั้ง ๆ จนกระทั่งถึงสมัยพระพุทธเจ้าเสือ สเปนได้ส่งทูตมาในนามของพระเจ้าฟิลิปที่ 5 แห่งสเปน เพื่อเปิดสัมพันธไมตรีและการค้ากับไทย ครั้งนั้นไทยกับสเปนได้เซ็นสัญญาสัมพันธไมตรีและการค้าขึ้นใหม่อีกฉบับหนึ่ง

ความสัมพันธ์กับอังกฤษเริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ. 2155 โดยอังกฤษส่งพระราชสาส์นของพระเจ้าเจมส์แห่งอังกฤษให้กัปตันเรือสินค้าเข้ามาถวายสมเด็จพะเอกาทศรถ ชาวอังกฤษที่เข้ามาในครั้งนั้นมุ่งหวังจะทำการค้าขายเช่นเดียวกับชาวโปรตุเกสและฮอลันดา แต่การค้าของอังกฤษไม่เจริญสมความคาดหมาย เนื่องจากถูกขัดขวางจากชาวฮอลันดาอยู่เนื่อง ๆ ในที่สุดอังกฤษจึงตัดสินใจเลิกสถานีการค้าของตนในไทยเสียถึงสองครั้ง

แสวงหาผลประโยชน์ฝ่ายเดียวเสมอ จึงเกิดการทะเลาะวิวาทขึ้นเนื่อง ๆ ระหว่างไทยกับฮอลันดา ครั้งหลังสุดสมัยแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช บริษัทดัตช์อีสต์อินเดียนขออภิสิทธิ์ทางการค้าหลายอย่างจากไทย เมื่อไม่ได้ตามประสงค์... ฮอลันดาจึงถือเป็นสาเหตุยกทัพเรือเข้าปิดปากน้ำเจ้าพระยา ขณะนั้นไทยไม่มีกำลังทัพเรือพอที่จะขัดขึ้น จึงต้องยอมผ่อนผันให้ตามที่ฮอลันดาขอ สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงเซ็นสัญญาฉบับใหม่กับฮอลันดาเมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2207... สรุปใจความว่า ไทยจะต้องให้ฮอลันดาทำการค้าโดยเสรี โดยฮอลันดาจะเสียค่าจังกอบและฤชาตามธรรมเนียม... นอกจากนี้ยังมีข้อความว่า ถ้าพนักงานของบริษัทกระทำผิดทางอาญา พระเจ้าแผ่นดินไทยไม่มีสิทธิพิจารณาพิพากษา จะต้องส่งตัวให้หัวหน้าบริษัทลงโทษตามกฎหมายของฮอลันดา ความชอบนี้ขัดกับอำนาจอธิปไตยของไทย และเป็นตัวอย่างเริ่มแรกแห่งสิทธิสภาพนอกอาณาเขต กุ สมชัย อนุমানราชชน, การทูตไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา (พระนคร ช โรงพิมพ์ไทยเซชม, 2493), หน้า 26 - 7.

⁶Virginia Thompson, Thailand : The New Siam (2d ed. New York: Paragon Book Reprint Cooperation, 1969), p. 25.

ข้อที่นำส่ง เกิดในความสัมพันธ์ต่างประเทศของไทยในระยะนั้นได้แก่การเริ่มแปรเปลี่ยนลักษณะนโยบายต่างประเทศจากมีจุดมุ่งหมายทางการค้าแต่เดิมมาสู่การค้าการเมืองมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากอิทธิพลของฮอลันดาในประเทศไทยทวีขึ้นเป็นลำดับจนไทยต้องคิดหามิตรประเทศมหาอำนาจยุโรปอื่น ๆ มาดวงคู่ล่ออำนาจของฮอลันดา ครั้นไทยจะหวังพึ่งโปรตุเกสก็ไม่ได้ เพราะอิทธิพลของโปรตุเกสในตะวันออกเริ่มเสื่อมลงหลังจากรวมเข้ากับสเปนเมื่อ ค.ศ. 1581 (พ.ศ. 2124) สเปนก็มีได้มีความสนิทสนมกับไทยเท่าใดนัก ดังนั้นเมื่ออังกฤษกลับมาฟื้นฟูการค้ากับไทยอีกเป็นครั้งที่ 3 ในปี พ.ศ. 2217 ไทยจึงยินดีมากถึงกับเสนอยกเมืองปัตตานีให้อังกฤษสร้างเป็นเมืองป้อมปราการเพียงเพื่อแลกเปลี่ยนกับสัญญาพันธไมตรีจากอังกฤษ แต่อังกฤษต้องการให้ไทยทำสัญญากำหนดจำนวนซื้อสินค้าจากบริษัทอีสต์อินเดียของปี จึงไม่เป็นที่ตกลงกัน ถึงกระนั้นสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ยังไมทรงละความพยายาม โปรดเกล้าฯ ใ้คณะทูตไทยที่จะไปฝรั่งเศสครั้งที่ 2 พ.ศ. 2227 และเจริญทางพระราชไมตรีกับราชสำนักอังกฤษก่อน นับเป็นทูตคณะแรกที่ได้ไปถึงประเทศอังกฤษ แต่ความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายมีใ้ก้าวหน้าขึ้นแต่อย่างใด แม้วาจะใ้เห็นสัญญาเกี่ยวกับการค้ากันก็ตาม⁷ ภายหลังจากที่ไทยเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างจริงจังกับฝรั่งเศส ไทยจึงไม่ใ้ใครกระตือรือร้นที่จะใ้อังกฤษใ้เป็นมิตรคอนอำนาจฮอลันดาคงแต่ก่อน จนกระทั่งยุติสัมพันธ์ภาพระหว่างกันลงในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ฯ เมื่อฝ่ายไทยประกาศสงครามกับบริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2230⁸

นับแต่ชาวยุโรปชาติต่าง ๆ เข้ามาเจริญทางสัมพันธ์ไมตรีกับประเทศไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ไทยเริ่มรับอารยธรรมตะวันตกเป็นครั้งแรก และเริ่มประสพความ

⁷ สมจัย อนุমানราชชน, เรื่องเดิม, หน้า 100.

⁸ สาเหตุแห่งการวิวาทระหว่างไทยกับอังกฤษสืบเนื่องมาจากเรือสินค้าไทยเกิดวิวาทกับพ่อค้าแขกเมืองกอลกอนคาอาณานิคมของอังกฤษ เกิดการต่อสู้กันขึ้น ณ เมืองมะริด ครั้งนั้นฝ่ายไทยอ้างว่าตนประกาศสงครามกับบริษัทอีสต์อินเดียเท่านั้น มิได้ประกาศสงครามกับประเทศอังกฤษ

ยากลำบากในการดำเนินความสัมพันธ์กับประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าในการทำและใช้อาวุธสมัยใหม่เป็นเครื่องมือในการสัมพันธ์ "ขณะนั้นมองไม่เห็นว่าจะมีบุคคลจำพวกใดที่ชาวสยามจะพึงเกรงนอกไปจากพวกฮอลันดา"⁹ เพราะพวกนี้ได้ใช้วิธีการดั่งกล่าวข้างต้นกับไทยเมื่ออังกฤษไม่สามารถสนองความปรารถนาของไทยที่จะผูกมิตรไว้เพื่อต้านอิทธิพลของฮอลันดาได้ ไทยจึงจำต้องชวนขวายเป็นพันธมิตรอื่นคือฝรั่งเศสซึ่งมีความมุ่งหมายขั้นแรกที่เข้ามายังประเทศไทยทางศาสนาเป็นใหญ่ หาใช้การค้าที่ชักจูงฝรั่งเศสอื่น ๆ ไม่ คณะบาทหลวงฝรั่งเศสชุดแรกนำโดยสังฆราชแห่งเบริก ชื่อ เคอลามอต ลอมแบต์ เดินทางมาถึงกรุงศรีอยุธยาเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2205¹⁰ ซึ่งเป็นที่สมพระราชหฤทัยของสมเด็จพระนารายณ์อย่างยิ่ง ประกอบกับทรงได้รับพระราชสาส์นจากพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 และศุภอักษรของสันตปาปาเคลเมนต์ที่ 9 แสดงความชื่นชมยินดีและขอบคุณพระมหากษัตริย์ไทยที่ให้ความอุปการะคอบบาทหลวงที่เข้ามาเผยแพรศาสนา ก็ยิ่งทำให้พระองค์ทรงเห็นเป็นช่องทางจะได้ฝรั่งเศสไว้เป็นมิตรเพื่อต้านทานอำนาจฮอลันดา ถึงกับทรงส่งทูตไปเจริญทางพระราชไมตรี และในปี พ.ศ. 2223 ฝรั่งเศสได้จัดตั้งสถานการค้าของคนขึ้นที่กรุงศรีอยุธยาเป็นครั้งแรก จากจากนั้น ในปี พ.ศ. 2228 เซอวาเลีย เคอโซมองต์ จึงได้รับแต่งตั้งเป็นราชทูตจากพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 มาเจริญสัมพันธ์ไมตรีและเจรจาเกี่ยวกับศาสนาและการค้าของฝรั่งเศสในประเทศไทยจนถึงกับทำอนุสัญญากัน 2 ฉบับเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว แต่โซมองต์ไม่สามารถเกลี้ยกล่อมสมเด็จพระนารายณ์ ให้ทรงเปลี่ยนศาสนาได้¹¹ แต่สมเด็จพระนารายณ์ ก็ทรงพยายามเอาใจฝรั่งเศสโดยพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ราษฎรนับถือศาสนาใด ๆ ได้ตามศรัทธา

⁹นิโกลาส์ แซร์แวลส์, สันต์ ท. โกลมบุตร แปล, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (พระนคร : กวางหนา, 2506), หน้า 302.

¹⁰E.W. Hutchinson, The French Foreign Mission in Siam During the XVII th. Century, Reprinted from the Journal of Siam Society, Vol. XXVI, Part I, April, 1933, p. 5.

¹¹Ibid., p. 26.

การมาของชาวฝรั่งเศสในสมัยนั้น ทำให้ความสัมพันธ์ทางการทูตของไทยถึงซึ่งซึกสูงสุดด้วยการแลกเปลี่ยนราชทูตกันอย่างกว้างขวาง สมเด็จพระนารายณ์ เองได้ทรงส่งทูตออกไปเจริญพระราชไมตรีกับฝรั่งเศสหลายครั้ง ครั้งแรกทูตไทยไปไม่ถึงฝรั่งเศสเนื่องจากเรืออัปปาง ลงพร้อมกับข้อเสนอของฝ่ายไทยที่จะยกสงขลาให้¹² ทำให้ฝรั่งเศสไม่ทราบจุดประสงค์ที่แท้จริงของไทยซึ่งมีลักษณะการเมือง หาใช่ศาสนาหรือการค้าไม่ พระองค์ได้ทรงละความพยายาม ส่งทูตไปอีกครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2227 ครั้งนั้นแวะเจริญพระราชไมตรีที่อังกฤษก่อน ครั้งที่ 3 ทรงส่งออกพระวิสุทรสุนทรไปเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 และเพื่อเป็นการตอบแทนฝรั่งเศสได้ส่งนายเคอตาตูแมร์เป็นราชทูตเข้ามากรุงศรีอยุธยา ได้ทำสัญญาฉบับใหม่กับไทยเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2230 การมาครั้งนี้ได้นำกองทหารฝรั่งเศสจำนวน 636 คน¹³ ภายใต้การนำของนายพลเคฟาเซสเข้ามาถวายเป็นทหารรักษาพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดินไทยด้วย

ความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ นี้มีความสำคัญยิ่งต่อประเทศไทย เพราะการที่มีกองทหารต่างชาติอยู่ในประเทศอยู่ประหนึ่งว่าฝรั่งเศสกำลังคุกคามเอกราชของไทยอยู่อย่างมีเสถียร¹⁴ แต่สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงหาทางออกด้วยการส่งกองทหารฝรั่งเศสออกไปรักษาป้อมเมืองมะริด และเมืองธนบุรี ประกอบกับโอดคอน ขุนนางชาวต่างประเทศที่มีความเห็นสอดคล้องกับสมเด็จพระนารายณ์ฯ ในอันที่จะผูกมิตรใกล้ชิดกับฝรั่งเศส นั้นกำลังเป็นที่สงสัยในหมู่ขุนนางข้าราชการว่าอาจคิดตั้งตัวเป็นพระเจ้าแผ่นดินไทยเสียเอง

¹²สมเด็จพระนารายณ์ฯ เคยทรงแถลงพระราโชบายแก่บาทหลวงฝรั่งเศสว่า ไทยต้องการฝรั่งเศสไว้เป็นมิตรและเพื่อเป็นการตอบแทน ไทยพร้อมจะยกเมืองสงขลาให้แก่ฝรั่งเศสโดยจะให้ชื่อเป็นเกียรติยศแก่ฝรั่งเศสว่าหลุยส์มหาราช และไทยใครได้กองทหารฝรั่งเศสมาประจำอยู่ในเมืองสงขลาซึ่งเป็นเมืองชั้นที่ไม่ค่อยจะชื่อตรงนักด้วย

¹³Hutchinson, *op. cit.*, p. 155.

¹⁴ทรงศรี อางอรุณ, สิทธิสภาพนอกอาณาเขต, (พระนคร: สมาคมสังคมนักการแห่งประเทศไทย, 2506), หน้า 27.

ก็ได้ ด้วยการใช้คนไทยและฝรั่งเศสให้เป็นประโยชน์โดยยกประเทศไทยให้เป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสอีกชั้นหนึ่ง¹⁵ บังเอิญสมเด็จพระนารายณ์ฯ เสด็จสวรรคตเสียก่อน แผนการของพลอดคอนจึงล้มเหลว พระเพทราชาทรงรีบกำจัดพลอดคอนเสียทันที ทั้งยังจัดการส่งทหารฝรั่งเศสกลับคืนไปบ้านเมือง

ชาวเคนมาร์กเป็นฝรั่งอีกพวกหนึ่งที่เดินทางมาถึงประเทศไทยในปี พ.ศ. 2163 แต่มิได้เข้ามาค้าขายถึงกรุงศรีอยุธยาเหมือนชาวต่างชาติอื่น ๆ เพียงแต่แวะค้าขายที่เมืองมะริดและตะนาวศรีเท่านั้น ความสัมพันธ์ระหว่างกันจึงดำเนินไปด้วยความราบรื่นเรียบร้อย และนอกจากชาวยุโรปดังกล่าวข้างต้นแล้ว ญี่ปุ่นซึ่งเป็นชนชาติเอเชียด้วยกันก็ได้เข้ามาติดต่อค้าขายด้วย สันนิษฐานว่าชาวญี่ปุ่นคงจะเข้ามาในพระราชอาณาจักรก่อนเวลาที่ชาวโปรตุเกสจะเดินเรือมาถึงบริเวณนี้เสียอีก สัมพันธไมตรีระหว่างประเทศทั้งสองเริ่มขึ้นอย่างแน่นอน เมื่อโชกุนอิเอยาซุสส่งสาส์นพร้อมด้วยเครื่องบรรณาการมาถวายสมเด็จพระเอกาทศรถในปี พ.ศ. 2148¹⁶ สัมพันธภาพระหว่างไทยกับญี่ปุ่นดำเนินไปด้วยดีจนถึงมีกองทหารอาสารักษาพระองค์ชาวญี่ปุ่น อยากรู้ก็ตาม พวกนี้ได้ก่อความยุ่งยากโดยพยายามเข้าเกี่ยวข้องกับการเมืองภายในของไทย ถึงกับต้องประหารชาวญี่ปุ่นเสียหลายคนในปี พ.ศ. 2175 รวมทั้งเนรเทศพวกที่เหลือออกนอกพระราชอาณาจักร แต่การกระทำดังกล่าวไม่มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าแผ่นดินไทยกับโชกุนแต่อย่างใด¹⁷

ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับประเทศตะวันตกสิ้นสุดลงหลังพระเพทราชาขึ้นครองราชสมบัติ¹⁸ เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า บ้านเมืองก็เกิดจลาจลถึงสมัยพระเจ้า

¹⁵ สมชัย อุนมานราชชน, เรื่องเดิม, หน้า 110.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

¹⁷ Donald E. Nuechterlein, Thailand and the Struggle of Southeast Asia (New York: Cornell University Press, 1965), p. 7.

¹⁸ มรว. แสงโสม เกษมศรี และนางวิมล พงศ์พิพัฒน์, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325-2394) (พระนคร: นิตกรการพิมพ์, 2515), หน้า 245.

กรุงธนบุรี พระองค์ทรงมีพระราชภาระทางการสงครามเกือบตลอดรัชกาล แต่ก็ได้ทรงทำนุบำรุงการสมาคมและการค้าขายกับจีนและประเทศใกล้เคียงเป็นส่วนใหญ่ ครั้นถึงรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ชาวตะวันตกกำลังทำสงครามกันเองในทวีปยุโรปสมัยพระเจ้านโปเลียนที่ 1 แต่กระนั้นก็ยังมิมีเรือของชาวยุโรปมาค้าขายที่กรุงเทพฯ นาน ๆ ครั้ง¹⁹ เท่าที่ปรากฏคือใน พ.ศ. 2329 โปรตุเกสได้ส่งทูตเข้ามาถวายพระราชสาส์นแก่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก²⁰

สัมพันธภาพกับประเทศตะวันตกเริ่มขึ้นอย่างจริงจังในสมัยรัชกาลที่ 2 แต่ก็ไม่เป็นผลให้มีการเซ็นสัญญาพันธไมตรีกันแต่อย่างใด พ.ศ. 2361 อุปราชโปรตุเกสที่มาเก่าได้มอบให้คาร์ลอส มาโนเอล ซิลวา²¹ เป็นทูตคุมเครื่องบรรณาการเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อขอเจริญทางพระราชไมตรี พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเห็นเป็นโอกาสที่จะได้หาซื้อปืนไว้สำหรับรักษาพระนคร²² จึงทรงให้ความอุปการะเป็นอย่างดี ฝ่ายไทยอนุญาตให้โปรตุเกสตั้งสถานกงสุลของตนที่กรุงเทพฯ และออกหนังสืออนุญาตให้โปรตุเกสเข้ามาค้าขายได้ (ไม่ใช่สัญญาทางพระราชไมตรี)

คณะทูตอีกคณะหนึ่งภายใต้การนำของจอห์นครอเฟิค ผู้แทนทางการทูตของข้าหลวงใหญ่อังกฤษประจำอินเดีย ได้เดินทางมาสู่ประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2364 โดยมีมุ่งหมายจะเจรจากับฝ่ายไทยเพื่อเปิดการค้าแบบเสรีขึ้น คณะทูตชุดนี้ได้รับการต้อนรับอย่างดีจากฝ่ายไทย แต่การเจรจาทางการทูตมิได้เป็นผลให้มีการทำสัญญาหรือข้อตกลงใด ๆ²³ ที่จะช่วยให้กิจการค้าระหว่างสองประเทศงอกงามขึ้นมาเลย " เหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้คณะ

¹⁹ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, รัชกาลที่ 1 - 2 (พระนคร: คลังวิทยา, 2505), หน้า 593.

²⁰ มรว. แสงโสม เกษมศรี ฯ, เรื่องเดิม, หน้า 246.

²¹ ภายหลังได้รับแต่งตั้งให้เป็นที่หลวงอภัยพานิช

²² กรมศิลปากร, เรื่องเดิม, หน้า 594.

²³ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 2 (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2504), หน้า 144.

ทุกของครอเฟิดประสบความล้มเหลวด้วยการที่คนไทยเกิดความกลัวและบังเกิดโทษะตอนที่ครอเฟิดคุยโวว่าอังกฤษสามารถยึดประเทศสยามได้ภายในเพียง 2 - 3 ล่า..."²⁴ อย่างไรก็ตาม ฝ่ายไทยก็ได้ออกหนังสืออนุญาตให้อังกฤษเข้ามาค้าขายได้เช่นเดียวกับโปรตุเกส

การเจรจากับประเทศตะวันตกหลายประเทศในระหว่างนั้นเป็นไปด้วยบรรยากาศแห่งความสงสัยของคนไทย ซึ่งเป็นมรดกสืบมาจากสมัยเมื่อชาวฝรั่งเสสถูกขับออกจากประเทศไทยหลังปี 2231 "ความยากลำบากที่พวกฝรั่งต้องประสบในการพยายามที่จะเปิดความสัมพันธ์กับประเทศสยามนั้นมีมูลเหตุสืบเนื่องมาจากความจริงที่ว่า คนไทยไม่เห็นจำเป็นที่จะต้องค้าขายกับฝรั่งเลย... จึงไม่โยกย้ายเช่นสัญญาใด ๆ กับพวกฝรั่ง เพราะเกรงว่าจะมีอันตรายทางเรื่องการเมืองเข้ามาพัวพันด้วย"²⁵

สงครามที่เกิดขึ้นในประเทศพม่า (2367 - 9) เป็นปัจจัยประการแรกที่ทำให้สัมพันธภาพระหว่างไทยกับประเทศตะวันตกเปลี่ยนแปลงไป²⁶ ความเกรงกลัวอังกฤษซึ่งทวีขึ้นระหว่างที่อังกฤษรบอยู่กับพม่า กลับเป็นผลให้ไทยและอังกฤษตกลงทางการพาณิชย์กันได้ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยยินยอมลดภาษีให้บ้าง แต่ไม่ยอมทำสัญญาทางการทูต เรียกว่าสัญญาเบอร์นี ความชื่อ เฮอร์ เบอร์นี ผู้เป็นทูตเข้ามาเจรจาเมื่อปี พ.ศ. 2369 ต่อมา พ.ศ. 2376 ไทยได้ทำสัญญาแบบเดียวกันนี้กับนายเฮคมันด์ โรเบิร์ต ผู้แทนทางการทูตจากอเมริกา แต่สัญญาดังกล่าวมิได้เป็นที่พอใจของทั้งสองชาตินัก เนื่องจากไทยสงวนไว้ซึ่งการตกลงที่มีผลกระทบต่อการค้าของคนน้อยที่สุด²⁷ ทั้งอังกฤษและอเมริกาจึงพยายามหาโอกาสทำสัญญาใหม่กับไทย แต่ไม่มีชาติใดประสบความสำเร็จ

²⁴Walter F. Vella, Siam Under Rama III, 1824 - 1851 (New York: JJ. Augustin Published for the Association for Asian Studies, 1957), p. 116.

²⁵Ibid., p. 115.

²⁶Ibid., p. 117.

²⁷Nuechterlein, op. cit., p. 12.

สำเร็จ อังกฤษจึงหันมาจะใช้นโยบายเรือปืนกับไทย ก็พอดีประจวบกับทางเมืองไทยเปลี่ยน
รัชกาล เป็นที่เลื่องลือว่าพระมหากษัตริย์ไทยองค์ใหม่นิยมชาวต่างประเทศ ทำให้อังกฤษ
ยั้งมือไม่ลงมือทำการรุนแรงกับไทย²⁸

โดยสรุป นโยบายต่างประเทศของไทยทั้งในสมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาถึงตอนต้น
กรุงรัตนโกสินทร์ มีลักษณะค่อนข้างเป็นแบบโคกเดี่ยว (Isolation) แม้จะมีความสัมพันธ์
กับต่างประเทศในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ส่วนใหญ่หนักไปในทางการค้าและศาสนา ไทย
พยายามหลีกเลี่ยงการตกลงใจ ๆ ที่จะนำมาซึ่งความเสียหายแก่ผลประโยชน์ของชาติ
ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นเวลาที่ลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก
กำลังแผ่เข้าครอบคลุมเอเชียอาคเนย์ พระองค์ได้ทรงผ่อนคลายเป็นเปลี่ยนแปลงแนวนโยบาย
ความสัมพันธ์กับต่างประเทศของไทยเสียใหม่จน "ไม่เป็นการเกินไปที่จะกล่าวว่า สยามเป็น
หนึ่งบุญคุณพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์องค์อื่นใด ด้วยความจริงที่
สยามสามารถรักษาเอกราชของตนไว้ได้ ขณะที่ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่น ๆ
ต้องตกอยู่ใต้อาณาจักรของชาวยุโรปภายในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19"²⁹

1.2 รัชกาลที่สี่กับนโยบายประนีประนอมและการขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยมในรัชกาลที่ 5

เอกราชของชาติไทยในปัจจุบันนี้เป็นผลมาจากการเล็งเห็นการณ์ไกลของพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว³⁰ ก่อนที่จะขึ้นเสวยราชย์ ระหว่างทรงผนวชอยู่นั้นพระองค์
ได้ทรงใช้เวลาส่วนใหญ่ในการศึกษาหาความรู้ทั้งภาษาต่างประเทศและวิทยาการสมัยใหม่ซึ่ง
ยังผลให้ทรงทราบความเคลื่อนไหวของการเมืองระหว่างประเทศเป็นอย่างดี ประกอบกับ

006511

²⁸ ทรงศรี อัจจอรุณ, เรื่องเดิม, หน้า 37.

²⁹ D.G.E. Hall, A History of Southeast Asia (New York: St. Martin's Press, 1955), pp. 666 - 7.

³⁰ M.L. Manich Jumsai, King Mongkut and Queen Victoria (Bangkok: Chalermnit, 1972), p. 1.

ทรงเห็นข้อบกพร่องของวิเทโศบายในรัชกาลก่อน ยิ่งทำให้ทรงตระหนักว่าประเทศไทยไม่อาจดำรงอยู่โดดเดี่ยวปราศจากการติดต่อกับชาวตะวันตกตามอย่างที่ยึดถือมาแต่เดิมได้อีกต่อไป ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในเรื่องนี้ได้แก่กรณีของพม่ากับจีน³¹ หากไทยไม่ใช้นโยบายประนีประนอมกับชาติตะวันตก ก็คงต้องถูกบีบบังคับด้วยกำลังอย่างแน่นอน เพราะแม้แต่จีนซึ่งไทยเคยยกย่องว่าเป็นมหาอำนาจมาหลายศตวรรษก็ยังไม่สามารถต้านมหาอำนาจตะวันตกได้ และพ่ายแพ้แก่อังกฤษในปี พ.ศ. 2385 กวายเป็นเหตุนี้เกือบจะในทันทีที่ขึ้นครองราชย์ พระองค์จึงทรงเปลี่ยนแปลงวิเทโศบายเสียใหม่จากเดิม ซึ่งดำเนินนโยบายแบบแยกตัวออกอย่างโดดเดี่ยว และไม่พยายามรับอิทธิพลของชาวตะวันตก และเริ่มเป็นมิตรกับอังกฤษ มหาอำนาจซึ่งกำลังคุกคามความมั่นคงของไทยอยู่ในขณะนั้น

การเปลี่ยนแปลงแนวนโยบายต่างประเทศของไทยเสียใหม่นี้เองเป็นผลให้มีสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการพาณิชย์ระหว่างประเทศไทยกับอังกฤษ ซึ่งลงนามกันเมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2398³² สัญญา³³ เป็นจุดเริ่มต้นเปลี่ยนประวัติศาสตร์ของชาติไทยไปสู่การเปิดประตูการค้าขายและสัมพันธ์ไมตรีอย่างกว้างขวางกับต่างประเทศ และมีผลโดยตรงต่อเศรษฐกิจและการปกครองภายในประเทศ โดยเฉพาะข้อบัญญัติว่าด้วยอำนาจศาลกงสุล

³¹James C. Ingram, Economic Change in Thailand Since 1950, (California: Stanford University Press, 1971), p. 1.

³²Sir John Bowring, The Kingdom and People of Siam, (London: John W. Parker, 1857), p. 21.

³³สนธิสัญญาปี พ.ศ. 2398 มีข้อความโดยสรุปว่า ไทยมีสิทธิเก็บภาษีสินค้าเข้าได้เพียงร้อยละสาม ฉะนั้นซึ่งเป็นสินค้าของห้ามของประเทศ อังกฤษก็มีสิทธิส่งเข้ามาจำหน่ายได้ นับว่าเป็นการยกเลิกประเพณีผูกขาดของพระคลังสินค้าที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาโดยสิ้นเชิง รัฐมีรายได้เพียงจากภาษีขาเข้าร้อยละสามและภาษีสินค้าขาออกตามพิภคสินค้าที่แนบท้ายสัญญาเท่านั้น นอกจากนี้ ยังมีบัญญัติให้คนในบังคับอังกฤษมีสิทธิเช่าหรือซื้อที่ดินใกล้เมืองหลวงได้ ซึ่งก่อนหน้านั้นคนต่างชาติไม่อาจเป็นเจ้าของที่ดินในเมืองไทย และที่สำคัญที่สุด คือ ข้อที่ว่าด้วยอำนาจศาลกงสุล หรือสิทธิสภาพนอกอาณาเขต

อันมีผลกระทบกระเทือนอย่างรุนแรงต่อเอกราชของประเทศไทยในเวลาก่อนมา แต่ที่สำคัญที่สุด คือสัญญาที่ได้ถูกใช้เป็นแบบอย่างในการทำสัญญากับประเทศตะวันตกอื่น ๆ ในเวลาต่อมาโดยทันที³⁴ "แม่แคญี่ปุ่นซึ่งเป็นชาวตะวันออกแท้ ๆ ก็พากันไค้สิทธิพิเศษไม่ตองชั้นศาลไทยกันทั้งนั้น โดยญี่ปุ่นไค้สิทธิในปี ค.ศ. 1898"³⁵

ครั้นถึงปลายรัชกาล ฝรั่งเศษเริ่มเข้ามาแทรกแซงในลาว เขมร ยิ่งกว่านั้นยังบีบบังคับให้ไทยทำสัญญารับรองว่าฝรั่งเศษมีอำนาจปกครองเหนือเขมรในปี พ.ศ. 2410³⁶ ก่อนสิ้นรัชกาลเพียงปีเดียว เหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ และที่ปรึกษาทั้งหลายต่างพากันเห็นพ้องกันว่า "ฝรั่งเศษกลายเป็นอันตรายแท้จริงต่อเอกราชของชาติไทย และถึงเวลาที่ไทยจำเป็นต้องได้รับความสนับสนุนช่วยเหลืออย่างเต็มที่จากอังกฤษเพื่อต้านทานอิทธิพลของฝรั่งเศษซึ่งนับวันจะทวีขึ้น"³⁷

ลัทธิจักรวรรดินิยมของมหาอำนาจตะวันตกกำลังคุกคามประเทศในเอเชียอาคเนย์ โดยเฉพาะประเทศไทยมากขึ้นในรัชกาลต่อมา และแสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวในการดำเนินนโยบายปรองดองกับมหาอำนาจตะวันตก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเชื่อมั่นว่าทางเดียวที่จะรักษาเอกราชของชาติไว้ได้ จำเป็นต้องเร่งปรับปรุงประเทศให้เจริญก้าวหน้าเป็นระเบียบตามแบบอย่างยุโรป หรืออย่างน้อยให้ปรากฏว่ากำลังดำเนินการปรับปรุงอยู่ยั้งยี่ ช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้ภัยจากลัทธิจักรวรรดินิยมของมหาอำนาจตะวันตกกำลังคุกคามประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างหนักรุนแรงยิ่งกว่าในรัชกาลที่แล้วมา ใน

³⁴James Basche, Thailand, Land of the Free (London: Robert Hale & Co., 1971), p. 30.

³⁵หลวงจักรประดิษฐ์ศิริวิสุทธิ, "เอกราชทางศาล, ปาฐกถา บทความ และคำพิพากษาบางเรื่อง (พระนคร : 2512), หน้า 197.

³⁶ดินแดนที่ไทยเสียให้แก่ฝรั่งเศษในครั้งนั้นคือประเทศเขมรทั้งประเทศ เว้นแต่เมืองพระตะบอง และเสียมราฐ นอกจากนี้ยังเสียเกาะต่าง ๆ ในทะเลใกล้ประเทศเขมรอีก 6 เกาะ รวมพื้นที่ประมาณ 124,000 ตารางกิโลเมตร

³⁷Nuechterlein, op. cit., p. 1.

ขณะที่อังกฤษไคกรบครองพม่าและกำลังขยายตัวอยู่ในแหลมมลายู และฝรั่งเศสก็พยายาม
ทุกวิถีทางที่จะขยายอิทธิพลเข้าครอบครองดินแดนที่เคยเป็นของเขมร และญวนมาก่อน
สภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของไทยจึงทวีความสำคัญขึ้นในฐานะเป็นรัฐกันกระทบ (Buffer
state) ระหว่างมหาอำนาจทั้งสอง

ตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไทยต้องยอมเสียดินแดน
บางส่วนให้แก่ฝรั่งเศสถึง 4 ครั้งภายในระยะเวลาไม่ถึง 20 ปี เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2431³⁸
และครั้งสำคัญที่สุดเมื่อ พ.ศ. 2436 ถึงกับถูกลามเป็นกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสขึ้น
ทางพรมแดนภาคตะวันออก³⁹ แต่กลิ่นสุกคองควยสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ลงวันที่ 3
ตุลาคม 2436

³⁸ฝรั่งเศสเข้ามายึดแคว้นสิบสองจุไทย อ้างว่าเพื่อจะคอยปราบจีนฮ่อ การเสีย
ดินแดนครั้งนี้ไม่ปรากฏข้อสัญญาเป็นหลักฐาน

³⁹โดยฝรั่งเศสบุกรุกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง และเรียกร้องให้ไทยถอนกำลังออก
จากบริเวณดังกล่าว ทำให้เกิดปะทะกันขึ้น ฝรั่งเศสจึงส่งเรือรบจำนวนหนึ่งเข้ามาในปากน้ำ
เจ้าพระยา ขณะผ่านป้อมตรังบริเวณปากน้ำ ฝ่ายไทยได้ระดมยิงเป็นการยับยั้ง แต่หมอกกลง
หนัก เรือฝรั่งเศสจึงผ่านเข้ามาถึงกรุงเพทฯ เมื่อต้นเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2436 ม.ป.ว.
ทูตฝรั่งเศสประจำประเทศไทยจึงยื่นคำขาดต่อรัฐบาลไทย กำหนดให้ตอบภายใน 48 ชั่วโมง

ลำพังประเทศไทยนั้นไม่อาจต้านทานฝรั่งเศสได้หากขาดการสนับสนุนอย่างแข็งขัน
ของอังกฤษ แต่อังกฤษซึ่งมีนโยบายไม่เข้าแทรกแซงฝ่ายใดกลับขอร้องให้ไทยพยายามปรอง-
คองกับฝรั่งเศสโดยอย่าทำให้ฝรั่งเศสต้องไขก้างทำสงคราม ข้อนี้ทำให้ไทยรู้สึกนึกหวังมาก
เพราะเคยคิดว่าอังกฤษจะช่วยเหลือป้องกันให้พ้นภัยจากฝรั่งเศส อังกฤษเพียงแต่ส่งเรือรบ
เข้ามาคุมเชิง และคุ้มครองชีวิตแลทรัพย์สินของชนชาติอังกฤษเท่านั้น และเมื่อไทยขอร้องให้
อังกฤษช่วยเจรจาถอนผันข้อเรียกร้องกับฝรั่งเศส อังกฤษก็กลับเร่งรัดให้ไทยยอมรับข้อเสนอ
นั้นเสีย เนื่องจากตนได้รับคำมั่นสัญญาจากฝรั่งเศสว่าจะไม่รุกรานเอกราชและบูรณภาพของไทย

การพิพาทกับฝรั่งเศสในครั้งนั้นทำให้อังกฤษไม่อาจนิ่งนอนใจอยู่ได้ เพราะเกรงว่าตนจะเสียผลประโยชน์ทางการค้าหากฝรั่งเศสครอบครองประเทศไทย รัฐบาลอังกฤษจึงรื้อฟื้นปัญหาที่จะยกอาณัติจักรไทยเป็นดินแดนกันกระทบขึ้นอีกครั้ง ในที่สุดอังกฤษกับฝรั่งเศสก็ตกลงกันได้และลงนามกันในความตกลงเพื่อรักษาความเป็นกลางของไทยเมื่อปี พ.ศ. 2439 ถึงกระนั้นประเทศไทยก็ยังไม่พ้นภัยคุกคามของมหาอำนาจเสียทีเดียว ไทยยังต้องทำความตกลงเรื่องดินแดนกับฝรั่งเศสอีกหลายครั้ง ครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ. 2449 ฝรั่งเศสจึงยอมถอนทหารออกนอกพระราชอาณาจักร และกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2452 โดยไทยยอมสละสิทธิเหนือ 4 รัฐในแหลมมลายู คือ กลันตัน ตรังกานู เคะตะ และปิลิส

โดยสรุป การดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 มีเป้าหมายอันคับแคบอยู่ที่การชว่งไวซึ่งเอกราชของชาติ คนไทยตระหนักดีว่าในสถานการณ์เช่นนี้ไทยมีอาจต้านทานมหาอำนาจได้ด้วยพลกำลัง ผู้นำของไทยมีความเชื่อว่าชาติในการใช้อิทธิพลของชาติหนึ่งต้านทานอิทธิพลของอีกชาติหนึ่งอยู่แล้ว⁴⁰ ประกอบกับความจริงที่สองมหาอำนาจคืออังกฤษและฝรั่งเศสกำลังมีเรื่องแก่งแย่งกัน กลับเป็นผลดีช่วยรักษาความปลอดภัยแก่ประเทศไทย⁴¹ ไทยสามารถฉวยประโยชน์จากอังกฤษซึ่งมีผลประโยชน์ทางการค้าในไทยด้วยการดึงอังกฤษเข้ามาต้านทานอิทธิพลของฝรั่งเศส ต่อเนื่องนโยบายคุ้ยแฉ่ง

แล้วนั่นเอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ทรงใคร่ครวญอย่างถี่ถ้วนเห็นความจำเป็นต้องเลือกวิถีทางที่นำความเสียหายมาสู่ประเทศน้อยที่สุด จึงทรงยินยอมตามข้อเสนอข้างต้น คราวนี้ฝรั่งเศสกลับเพิ่มข้อเรียกร้องขึ้นอีก พร้อมทั้งเข้ายึดเมืองจันทบุรีไว้เป็นประกัน เหตุการณ์ ร.ศ. 112 นี้ปรากฏเป็นหลักฐานในสัญญาระหว่างฝรั่งเศสกับไทย ลงวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436

⁴⁰ D. Insor, Thailand : A Political and Economic Analysis, (London: G. Allen and Unwin, c. 1963), p. 125.

⁴¹ Wendell Blanchard, Thailand : Its People, Its Social, Its Culture, (New Haven: Hraf Press, c. 1958), p. 234.

อำนาจไม่ประสบความสำเร็จ ไทยก็พร้อมที่จะเสียผลประโยชน์บางส่วนเพื่อรักษาเอกราชอันล้ำค่าไว้

อย่างไรก็ดี ในการติดตอสัมพันธ์กับต่างประเทศอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ประเทศไทยประสบความสำเร็จในการรักษาเอกราชและบูรณาภาพดินแดนอันเป็นเป้าหมายอันแรกของชาตินับแต่สมัยนานเจ้าเป็นต้นมา⁴² ไทยเป็นประเทศเดียวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีได้ตกอยู่ในใต้อการปกครองของมหาอำนาจตะวันตก ความสำเร็จดังกล่าวเป็นผลเนื่องมาจากความสามารถในการปรับนโยบายต่างประเทศให้สอดคล้องกับสถานการณ์ระหว่างประเทศ และใช้การทูตเป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายนั้น ๆ อย่างเหมาะสม อย่างไรก็ตามเอกราชของไทยดำรงอยู่ได้ด้วยปัจจัยหลายประการประกอบกัน และก็มีไม่น้อยที่ขึ้นอยู่กับความโชคคี่ของไทยเอง⁴³ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความโชคคี่ที่พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงพระปรีชาสามารถ เลือกลงดำเนินนโยบายต่างประเทศอย่างชาญฉลาดและสอดคล้องกับความผันแปรของสถานการณ์รอบข้างตลอดมาทุกสมัย

ตลอดระยะเวลาอันยาวนานในประวัติศาสตร์ ประเทศไทยดำเนินวิโศบายไม่ฝักใฝ่ข้างใดข้างหนึ่งจนเกือบจะเรียกได้ว่าเป็นนโยบายโคตเคี้ยว การติดต่อกับต่างประเทศจะกระทำต่อเมื่อจำเป็นและนำมาซึ่งผลประโยชน์ของชาติดังเช่นการค้าขาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับชาวจีน ซึ่งไทยได้พิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วว่าพวกนี้มีความมุ่งหมายแต่ค้ากำไรเพียงอย่างเดียว หากได้ประสงค์จะเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมืองภายในไม่ การเปิดความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมาก็เป็นทางที่ไทยจะได้รับความสะดวกในการค้าขายหลายประการ เช่น ได้รับยกเว้นภาษีนำเข้าและออกจากจีน เป็นต้น แต่ถ้ามิจการใดจะนำมาซึ่งความเสียหายเปรียบแก่ผลประโยชน์ของบ้านเมืองแล้ว ก็กิจการหรือข้อตกลงนั้น ๆ ก็ไม่มีทางหรือยากที่ไทยจะยอมเกี่ยวข้องกับด้วย ซึ่งเห็นได้ชัดในพระราชโบาย

⁴² Ibid., p. 229.

⁴³ Nuechterlein, op. cit., p. 23.

สมัยรัตนโกสินทร์ ครั้นชาวตะวันตกเข้ามาติดต่อกับไทยเป็นครั้งแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยา ความสัมพันธ์กับต่างประเทศของไทยจึงยุ่งยากขึ้น ฮอลันดาเป็นชาติแรกที่เริ่มทำให้ไทยต้องยอมรับรู้ความเป็นมหาอำนาจ ตลอดจนสภาพความเป็นจริง ของสถานการณ์ระหว่างประเทศ ซึ่งอาจมีผลกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงและเอกราชของชาติ ประกอบกับ "โดยปกติ รัฐบาลไทยจะไม่พยายามสร้างศัตรูกับประเทศที่มีกำลังเหนือกว่าโดยไม่จำเป็น"⁴⁴ จึงเป็นเหตุให้ไทยต้องดำเนินวิธีการทูตอย่างระมัดระวังอยู่เสมอ สนธิสัญญาที่ไทยต้องทำกับฮอลันดา ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นผลจากการยอมรับอิทธิพลของฮอลันดา เช่นเดียวกับ สนธิสัญญาปี 2398 ก็เป็นผลจากการรับรู้ความเป็นมหาอำนาจของอังกฤษ ผู้นำไทยต้องซึ่ง นำหนักเปรียบเทียบระหว่างเอกราชของชาติกับการไม่ยินยอมทำสัญญาเสียเปรียบคังกล่าว ก็เห็นว่าควรเลือกเอาประการแรก มิฉะนั้นประเทศไทยคงต้องตกอยู่ในฐานะเดียวกับจีน หรือพม่าในขณะนั้น

ประเทศไทยปฏิบัติต่อทุกชาติที่เข้ามาติดต่อกับไทยด้วยความเสมอภาคกันต่อเมื่อชาติใดเริ่ม ให้อิทธิพลของตนขึ้น หรือส่อให้เห็นว่าจะเป็นที่ภัยคุกคามต่อความมั่นคงของประเทศ ไทยจะ หาทางออกด้วยการแสวงหาพันธมิตรที่มีอำนาจทัดเทียมกัน หรือมีอิทธิพลเหนือกว่ามาค้ำทาน อิทธิพลของอีกชาติหนึ่ง จึงสามารถรักษาเอกราชระหว่างมหาประเทศได้เป็นอย่างดี ความพยายามส่งเสริมผลประโยชน์ที่ไทยอาจจะมีร่วมกับประเทศอื่น และการทำให้มหาอำนาจ ชาติหนึ่ง เกิดประโยชน์ที่จะต้องป้องกันไทยให้พ้นภัยจากมหาอำนาจอีกชาติหนึ่งนั้นเป็นแนว นโยบายซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ได้ดีมาแล้วในยามคับขันคังกล่าว มาแล้วข้างต้น ต่อเมื่อนโยบายดุลย์แห่งอำนาจไม่ประสบผลสำเร็จ ไทยก็พร้อมจะดำเนิน นโยบายปรองคองโดยยอมเสียผลประโยชน์บางส่วนเพื่อแลกกับการรักษาเอกราชอันล้ำค่าไว้

⁴⁴ กระทบต่องานของกรมราชคดี และ กรม สมวิเชียร, นโยบายต่างประเทศ, หัวเลี้ยวหัวต่อของนโยบายต่างประเทศไทย (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2514),
หน้า 4.

ด้วยเหตุนี้เอง ประเทศไทยจึงเป็นประเทศเดียวในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
 ที่สามารถดำรงรักษาเอกราชไว้ได้ในยุคอาณานิคม ทั้งนี้เว้นเสียไม่ได้ที่ทองยกย่องความ
 สามารถของผู้เป็นประมุข โดยเฉพาะในประเทศที่มีการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช
 ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงมีอำนาจสิทธิ์ขาดในทุกกรณี ตลอดจนการใช้นโยบายการทูตที่เหมาะสม
 ซึ่งเป็นที่ประจักษ์แก่ทั่วโลกแล้วว่าคนไทยมีปฏิภาณในการดำเนินความสัมพันธ์กับนานาประเทศ
 อันเป็นนิสัยสืบเนื่องมาจนทุกวันนี้